

Боривоје Милошевић*

Универзитет у Бањој Луци

Филозофски факултет

Оригинални научни рад

УДК 323.1:94(497.15)„1918/1919“

DOI: 10.7251/SIC2407006M

ПРВОДЕЦЕМБАРСКО УЈЕДИЊЕЊЕ У ЈАВНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918. И 1919. ГОДИНЕ

Апстракт: *Послије пробоја Солунског фронта и ослобођења територије предратне Краљевине Србије, почетком новембра 1918. године на изричиту молбу Народног вијећа СХС српска војска ступила је на тло некадашње Аустроугарске монархије. Позив српској војсци услиједио је као посљедица немогућности локалних власти у Хрватској и Босни и Херцеговини да осигурају унутрашњи ред и мир и одупру се надирању италијанских снага на Јадрану. Извори указују да је српска војска дочекивана са радошћу и великим надама, у већински српским срединама са истинским одушевљењем. Прводецембарско уједињење поздрављено је широм Босне и Херцеговине као један од најважнијих датума у историји, који је требао означити срећнију будућност свих јужнословенских народа. Стварање прве југословенске државе поздравили су и они појединци или групе који су уочи и током рата представљали снажан ослонац аустроугарским властима. Годину дана касније прводецембарски оптимизам је спласнуо, а међунационалне напетости и страначки сукоби рађали су прве озбиљније сумње у будућност Краљевине СХС.*

Кључне ријечи: *Босна и Херцеговина, југословенско уједињење, Први свјетски рат, Аустроугарска.*

---

* borivoje.milosevic@ff.unibl.org

Четрдесет и шест дана након пробоја Солунског фронта Прва српска армија ослободила је Београд и изашла на предратне границе Краљевине Србије.¹ Војвода Живојин Мишић је 31. октобра 1918. године наложио командантима Прве и Друге српске армије и Јадранских трупа како би из политичких разлога било корисно да се дијелови јединица пребаце на територију Аустроугарске, посебно у Босну и Херцеговину.² У међувремену је хрватски Сабор (29. октобра) објавио раскид свих дотадашњих државно-правних веза између Хрватске, Славоније, Далмације и Аустроугарске.³ Предсједништво Народног вијећа СХС у Загребу упутило је енглеској, француској, италијанској и америчкој влади ноту којом потврђује да се Држава СХС, која је била спремна ступити у заједничку државу са Србијом и Црном Гором, не налази у ратном стању са силама Антанте. Народно вијеће СХС доставило је текст ноте српској влади и Југословенском одбору у Женеви, овлаштивши га да заступа интересе Државе СХС према иностранству.⁴ Предсједништво Народног вијећа СХС обавијестило је 5. новембра француског маршала Фердинанда Фоша да се под притиском „побједоносних антантиних чета“ бивша аустроугарска војска у расулу повлачила преко југославенског подручја, затраживши да Антантине чете што прије дођу на „југославенску територију“.⁵ Од маршала Фоша захтјевано је хитно упућивање савезничких трупа на територију Државе СХС, гдје су аустроугарски војници у повлачењу представљали „велику опасност за сигурност

¹ Петар Опачић, *Србија, Солунски фронт и уједињење 1918*, Београд: Књижевне новине, 1990, 364. Поводом ослобођења Београда, Народно вијеће СХС у Загребу упутило је честитку српској влади јер је „дивним прегалаштвом, последице толико љуте јуначке муке поносно подигла стијег слободе и искупила од невоље братску нам Србију, којом ћемо доскора заједно ићи у свјетлију будућност“; ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-8.

² Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, *Грађа о стварању југословенске државе (1. I-20. XII 1918)*, Београд: Институт друштвених наука, Одјелjenje за историјске науке, 1964, 432.

³ Народно вијеће СХС упутило је 29. октобра 1918. проглас војницима којим их обавјештава о оснивању Државе СХС и позива на безусловно подвргавање заповјестима владе Народног вијећа. Војним бјегунцима је гарантовано да неће бити судски гоњени, а тамо гдје би настали немири или побуне против власти биће проглашен пријек суд; D. Janković, B. Krizman, *Грађа о стварању југословенске државе*, 402-403.

⁴ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-1.

⁵ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-6.

државе и иметка“.⁶ Земаљска влада у Сплиту извјестила је Народно вијеће СХС у Загребу о окупацији Далмације од стране италијанске флоте, нагласивши да је тим поводом телеграме упутила италијанској влади у Рим, босанскохерцеговачкој Народној влади и Министарству вањских послова Краљевине Србије.⁷ Предсједништво Народног вијећа обратило се америчком предсједнику Вудро Вилсону, као „заступнику права и слободе малих и угњетених народа“, са молбом да осигура заштиту од италијанског запосједања „југославенске обале“.⁸ Предсједништво Народног вијећа је 8. новембра упутило допис предсједнику српске владе Николи Пашићу, којим га је обавјестило да је италијанској влади достављена протестна нота због запосједања југославенске територије од стране италијанских јединица. Српска влада је замољена да предузме кораке како би се спријечила италијанска окупација „наших крајева“.⁹

У Сарајеву је 1. новембра 1918. генерал Стјепан Саркотић одступио са положаја земаљског поглавара Босне и Херцеговине и предао власт у руке Народног вијећу СХС за Босну и Херцеговину. Формирана је Народна влада за Босну и Херцеговину на челу са Атанасијем Шолом.¹⁰ Народно вијеће СХС позвало је 2. новембра народ да у тренуцима стварања југословенске државе буде милостив и великодушан, „опрости и заборави све невоље и увреде“ те никоме не дозволи „да нам златну слободу осрамоти и окаља“.¹¹ Главни одбор Народног вијећа СХС¹² је дан касније усвојио одлуку о позиву

⁶ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-9.

⁷ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124-3-1-24.

⁸ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-7. Амерички предсједник се из Берна обратио Народног вијећу СХС и поздравио ослобођене народе с подручја некадашње Аустроугарске, поручивши им да спријече сваку злоупотребу силе која би могла да „дискредитира долазак слободе“; ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-33.

⁹ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-16.

¹⁰ Боривоје Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1919* (Андрићград-Вишеград: Андрићев институт, 2021), 61.

¹¹ D. Janković, V. Krizman, *Grada o stvaranju jugoslovenske države*, 456–457.

¹² Главни одбор су чинили: Глигорије Јефтановић, Јозо Сунарић, Халид-бег Храсница, Саво Љубибратић, Хамид Сврзо, Васиљ Грђић, Коста Кујунџић, Војислав Шола, Данило Димовић, Вјекослав Јелавић, Љубо Галић, Војислав Бесаровић, Дидак Бунтић, Лука Чабрајић, Владимир Ћоровић, Карло Цанкар, Ђуро Џамоња, Симо Ераковић, Милан Јојкић, Душан Кеџмановић, Перо Стокановић, Смајо Ћемаловић, Салих Башић, Максим Ђурковић и

српској војсци да дође у Босну и Херцеговину, истакавши неопходност да се што прије осигурају ред и мир.¹³ Народно вијеће СХС у Загребу позвало је народ да „србијанске чете и југословенске легије дочекају као своју браћу и синове“, закључивши: „Будимо мирни и сложни, па докажимо свијету, да смо престали бити робови, да смо постали разумни и слободе достојни људи“.¹⁴

Премда је Народна гарда у Босни и Херцеговини добила задатак разоружавања аустроугарске војске и осигуравања реда у земљи¹⁵, појединци су искористили свој положај за пљачку туђе имовине или осветничке радње, па су из многих дијелова Босне и Херцеговине пристизале притужбе на њен рад.¹⁶ На састанку делегације Главног одбора Народног вијећа са командантом Друге армије Степом Степановићем затражено је да српске јединице крену ка Сарајеву и што прије запосједну источну Босну и југоисточну Херцеговину.¹⁷ Нове власти у Сарајеву обавијестиле су Владу Народног вијећа СХС у Загребу да је позив српској војсци да уђе у Босну и Херцеговину услиједио као посљедица „немилих појава“ које су потресале покрајине. С обзиром на околности и аверзију грађана према мобилизацији у војску, Народна влада је одлучила да послове одржавања реда и мира повјери српској војсци.¹⁸ Врховна команда српске војске прихватила је став команданта Друге армије да у Босни и Херцеговини политичке прилике не дозвољавају формирање засебне војске, али је одобрила ангажовање добровољаца за попуну српских јединица.¹⁹ За Народну владу

Шћепан Грђић; Nusret Šehić, „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar-decembar 1918)“, *Prilozi*, br. 19 (1982), 166–167.

¹³ ХДА, Предсједништво НВ СХС, Опћи списи, 124–3–1–87.

¹⁴ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124–3–1–32.

¹⁵ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.439/1918.

¹⁶ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.801, 18. новембар 1918; АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 29, 3. јануар 1919; АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 447, 6. новембар 1918.

¹⁷ Детаљније код: Милан Јојкић, *У сусрет српској војсци: доживљаји од три дана* (Сарајево: И. Ђ. Ђурђевић, 1918); *Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, књ. 31 (Београд: Штампарска Радионица Министарства Војске и Морнарице, 1939, 30), 35.

¹⁸ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.593, 10. новембар 1918.

¹⁹ Владо Стругар, *Југословенски 1. децембар 1918: стогодишњица за спомен* (Београд: Завод за уџбенике, 2018), 180.

у Сарајеву улазак српске војске у покрајине требао је означити коначно увођење реда на простор који се налазио на рубу анархије и којим су се кретале колоне аустроугарских војника у повлачењу. Нове власти у Загребу обратиле су се 10. новембра команди српске војске молећи је да заштити територију Државе СХС: „Војска бивше аустроугарске монархије, која се након пораза враћа у своје крајеве, по свој ће прилици бити ради несташице хране претворена у неуређену хорду, која ће харати и пљачкати“.²⁰ Додатну несигурност у Босни и Херцеговини уносили су одреди добро наоружаних комита, одметника и пљачкаша.²¹ Из једног дописа Народне владе упућеног почетком новембра 1918. команди српске војске сазнајемо како су банде пљачкаша из Црне Горе прелазиле у Херцеговину, а власти нису биле у стању да стану у крај тим појавама, па су од српске војске затражиле хитну помоћ.²² Не чекајући доношење закона који су требали регулисати питање аграрне реформе, српски сељаци су у многим дијеловима земље почели са пљачкањем беговске имовине и паљењем њихових имања.²³ Из Босанске Крајине су током новембра 1918. године често стизали позиви да се српска војска што прије упути ка Бањој Луци, Приједору, Босанској Градишци и Босанском Новом ради одржавања реда.²⁴ Иако је Народна влада већ 10. новембра потврдила да су нормалне животне прилике наступиле у оним срединама у које је пристигла српска војска у споразуму са народним вијећима²⁵, прилике на селу остале су веома затегнуте и током већег дијела 1919. године.²⁶

Српска војска је 6. новембра у раним послеподневним часовима возом стигла у Сарајево, дочекана од стране више хиљада узбуђених гра-

²⁰ Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31, 114.

²¹ N. Šehić, „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar-decembar 1918)“, 177.

²² АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.556, 8. новембар 1918.

²³ Milan Gaković, „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini (1918–1921)“, *Prilozi*, br. 6 (1970), 9–116; В. Стругар, *Југословенски 1. децембар 1918*, 235–236.

²⁴ Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31, 215.

²⁵ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.593, 10. новембар 1918.

²⁶ Нусрет Шехић, „Превирања на селу и у радничком покрету у Босни и Херцеговини поткрај Првог свјетског рата и у првој години новостворене Краљевине СХС“, *Прилози*, бр. 22, Сарајево 1986, 131–176.

ђана.²⁷ Први је из воза изашао потпуковник Живан Ранковић, командант XIV пука Тимочке дивизије. Пуцњи топова са Табије означили су улазак српске војске у град. Ослободиоце су, између осталих, дочекали предсједник Главног одбора Народног вијећа Глигорије Јефтановић, предсједник Народне владе Атанасије Шола и представници многих српских, хрватских и муслиманских удружења. Шола је локална народна вијећа обавијестио о доласку српске војске у Сарајево, најавивши да ће српски одреди ускоро бити размјештени по цијелој земљи.²⁸ У новинским извјештајима се наводи како „овакву радост Сарајево није доживело од свог постанка“.²⁹ Неколико дана касније, Сарајево је на одушевљење грађана посјетио прослављени српски војвода Степа Степановић. Окупљени народ на жељезничкој станици дочекао је војводу бурним клицањем: „Живио побједоносни војвода“, „Живјела храбра српска војска“, „Живјели наши ослободитељи“.³⁰ У име Народне владе војводу је поздравио Атанасије Шола, да би Степановић након свечаног пријема поручио: „Оборени су варвари, нема више вешала, тога државног знака варварских држава, а доста проливена људска крв излила се у море вечности“.³¹ Ослободиоце је испред муслиманске заједнице поздравио реис-ул-улема Мехмед Џемалудин Чаушевић, назвавши српску војску „пионирима и заштитницима наше младе слободе“.³² Шериф Арнаутовић је у разговору са пуковником Миланом Недићем изјавио да је међу муслиманима у почетку било страховања како ће српска војска поступати са муслиманским становништвом, али се у међувремену увјерио да је српска војска „дошла братски без намјере ма какве освете“.³³ Два

²⁷ *Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, књ. 31, 65.

²⁸ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.516/1918.

²⁹ *Вечерње новости*, бр. 19, 12. новембар 1918.

³⁰ ХДА, Средишња канцеларија Народног вијећа СХС, 124–4–2–19.

³¹ *Народно јединство*, бр. 16, 18. новембар 1918; Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 93–94.

³² Боривоје Милошевић, „Вјерске заједнице у Босни и Херцеговини и стварање југословенске државе“, *Крај рата, Срби и стварање Југославије* (Београд: САНУ, 2021), 346.

³³ Аднан Јахић истиче како овакве изјаве треба посматрати у контексту прилагођавања појединих кругова новонасталим политичким приликама након слома аустроугарске власти „у чему нису заостајали ни прваци који су најдуже истрајавали на позицији очувања Двојне монархије“, Adnan Jahić, „Kako je Tuzla dočekala stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Historijska misao*, br. 2, (2019), 104.

дана по ослобођењу Сарајева, српска Врховна команда овластила је генерала Божицара Терзића за специјалног изасланика при Народној влади у Сарајеву.³⁴ Генералштабни потпуковник Душан Симовић именован је за посредника између српске команде и Народног вијећа у Загребу.³⁵ Војвода Мишић је 20. новембра наложио генералу Терзићу да са неопходним тактом разговара са Атанасијем Шолом у циљу да се Народна влада СХС за БиХ изјасни за уједињење са Краљевином Србијом.³⁶ Терзић је упозорио Мишића да прилике у покрајинама налажу обазривост у смислу одлуке Народне владе да прогласи сједињење са Србијом, посебно из обзира према Хрватима у Народној влади. Терзић је сматрао да би због неријешеног аграрног питања престолонаследник Александар требао једном изјавом муслиманима обећати праведно рјешавање тог проблема и заштиту њихових материјалних интереса за које су били забринути.³⁷

Дан доласка српске војске у Мостар (15. новембар) у штампи је означен као „дан васкрсења“. Извјештаји указују да су ослободиоци дочекани са одушевљењем и бурним овацијама.³⁸ Српску војску примили су представници одбора Народног вијећа, вјерски прваци и представници више културних и соколских друштава. Изнад града је кружио авион који је бацао летке родољубивог садржаја. У тренутку када је воз са ослободиоцима пристигао у град, са тврђаве Хум су запуцали топови, а са православних и католичких храмова зачула су се звона. Испред нових народних власти српску војску поздравио је Перо Шантић. Окупљени народ клицао је краљу Петру, регенту Александру и „витешкој“ српској војсци.³⁹ Српску војску и нову власт, „као симбол народног ослобођења, уједињења и васкрсења“, поздравио је и митрополит захумско-херцеговачки Петар Зимоњић.⁴⁰

³⁴ Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31, 84.

³⁵ Исто, 133.

³⁶ D. Janković, B. Krizman, *Građa o stvaranju jugoslovenske države*, 622.

³⁷ Исто, 664–665.

³⁸ Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31, 187.

³⁹ Народно јединство, бр. 21, 23. новембар 1918.

⁴⁰ Б. Милошевић, „Вјерске заједнице у Босни и Херцеговини и стварање југословенске државе“, 347.

Дан прије Мостара, српска војска ступила је у Тузлу. Ослободиоце су, осим мноштва грађана, дочекали чланови локалног Народног вијећа, представници градских власти и вјерски прваци.⁴¹ Члан Народног вијећа Матија Поповић је долазак српске војске означио као коначно остварење сна о народној слободи и јединству. Српске војнике поздравио је и тузлански градоначелник Осман Виловић пожељевши срећу будућој држави Срба, Хрвата и Словенаца.⁴² Први батаљон XIII пјешадијског пука Тимочке дивизије, под командом мајора Драгољуба Бајаловића, упутио се 18. новембра жељезницом из Сарајева ка Бањој Луци.⁴³ Дочек српске војске у Бањој Луци три дана касније био је веома свечан. Улице су преко ноћи добиле свечани изглед, на зградама су биле извјешене српске заставе, а излоге дућана красиле су слике краља Петра. Ослободиоци су примљени са „одушевљењем које је граничило са делиријумом, са екстазом националног заноса, онако како се примају ослободиоци, јунаци и хероји. Братској радости и весељу није било краја“.⁴⁴ Након свечаног дочека на жељезничкој станици, у пратњи раздраганог становништва српска војска је испраћена према Кастелу. Потом је један од српских војника одржао говор у којем је упозорио на потребу братимљења Срба, Хрвата и муслимана и заједнички живот у новој држави. Говорник је нагласио да се ради о једном народу, који су раздвојиле различите вјере. Уколико је међу грађанима у прошлости било нечега лошег, то је требало заборавити.⁴⁵ На банкету, одржаном у част српских официра, осим митрополита Василија Поповића, говорио је и начелник бањолучког округа Осман Хаџић освр-

⁴¹ Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov*, II (Beograd: Press Klipinig, 1983), 77.

⁴² A. Jahić, „Kako je Tuzla dočekala stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“, 106.

⁴³ *Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, књ. 31, 227–228. Два дана раније, из бањолучког округа је у Загреб упућен телеграм којим се тражило хитно слање у Босанску Градишку 900 „поузданих момака, по могућности србских чета“ због изузетно опасног стања у тој области; ХДА, Средишња канцеларија Народног вијећа СХС, 124–4–2–18.

⁴⁴ *Врбаске новине*, бр. 1.146, 24. новембар 1936; Боривоје Милошевић, *Бања Лука у борби за ослобођење и уједињење. Поводом једног вијека од завршетка Првог свјетског рата* (Бањалука: Архив РС-Удружење архивских радника РС, 2018), 52.

⁴⁵ АРС, Мемоарска грађа, 209–1/001; Б. Милошевић, *Бања Лука у борби за ослобођење и уједињење*, 54.

нувши се на претходне четири деценије аустроугарске управе, за коју је навео да је „уклањала и пријечила све што је било за нашу материјалну и моралну корист, а подупирала све, што нас је могло материјално упропастити и морално растровати“. Српској војсци је поручио да ће још дуго у Босни и Херцеговини сретати „посљедице моралног отрова, који је ова црно-жута авет, кроз четрдесет година тровала наш народ“.⁴⁶ У извјештају из Добоја наводи се како су доласком српске војске коначно испуњене историјске ријечи Филипа Вишњића: „Авај Дрино међо валовита, измеђ Босне и измеђ Србије, и то време неће дуго проћи, Карађорђе у Босну ће доћи“.⁴⁷ Сlike одушевљења долазиле су и из мањих средина, попут Невесиња, у који је српска војска приспјела уочи Аранђеловдана 1918. „Силна снијежна мећава, која је витезове Бијелог Орла завила у бијели плашт, била је почасна паљба природе, која је притекла у помоћ народу Невесиња, опијеном пуноћом радости, да што достојније дочека највећег госта и пријатеља, што га је икад дочекало Српско Невесиње. Никад ниједна генерација Српског Невесиња није доживјела пунију срећу и блаженство“, наводи се у новинским извјештајима.⁴⁸

Одбијање Народне владе у Сарајеву да прогласи директно сједињење са Краљевином Србијом и затегнути односи са народним властима у Бањој Луци, приморали су многа локална народна вијећа да предузму самосталне акције.⁴⁹ Директно сједињење са Србијом 27. новембра 1918. прогласила су Народна вијећа у Бањој Луци, Бихаћу, Босанској Дубици, Босанској Крупи, Босанском Новом, Санском Мосту, Приједору, Зворнику,

⁴⁶ *Народна воља*, бр. 11, 8. децембар 1918.

⁴⁷ *Српска зора*, бр. 4, 3/15. новембар 1918.

⁴⁸ *Политика*, 7.388, 23. новембар 1928.

⁴⁹ Народно вијеће у Бањој Луци је од свог оснивања задржало високу аутономију рада у односу на Народну владу у Сарајеву, предузимајући низ потеза без претходне сагласности из Сарајева. На подручју Босанске Крајине најјаче је дошла до изражаја тежња нових власти за хитним и безусловним сједињењем са Краљевином Србијом као посљедица снажне српске слободарске и устаничке традиције из XIX вијека, политичке и културне заоставштине Петра Кочића, али и страдања српског народа током рата; Nusret Šehić, „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske“, 163–202. Штампана је извјештавала како је у Бањој Луци створена „држава у држави“, *Глас слободе*, бр. 96, 10. децембар 1918.

Прњавору, Тешњу и Клашницама, а дан касније у Бијељини, Кулен Вакуфу, Кључу, Грачаници, Гацку, Јајцу, Маглају, Теслићу, Босанском Шамцу, Вишеграду, Гламочу, Босанском Петровцу, Прњавору и Босанској Костајници. Нека Народна вијећа прогласила су уједињење са Србијом неколико дана послје акта о стварању Краљевине СХС 1. децембра 1918.⁵⁰

Прокламацију о уједињењу, коју су потписали најугледнији грађани свих конфесија, окупљеном народу у Бањој Луци прочитао је свештеник Никола Костић.⁵¹ Представници Народног вијећа у Бањој Луци у име цијеле Босне и Херцеговине прогласили су сједињење покрајина са Србијом,

⁵⁰ ХДА, Средишња канцеларија Народног вијећа СХС, 124-4-2-37; Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 111.

⁵¹ У прокламацији одбора Народног вијећа у Бањој Луци се, између осталог, наводи: „Цјелокупни народ Босне и Херцеговине без разлике вјере свечано изјављује да Босна и Херцеговина нијесу од стране народа Босне и Херцеговине, нити од стране Краљевине Србије никада признате аустро-угарским покрајинама, него их је Монархија поред свих протеста Србије и народа ове земље само силом у својој власти држала, (...). Пошто је ова аустро-угарска сила мишицом храбре српске војске и њених великих савезника уклоњена, то народ Босне и Херцеговине својом сувереном вољом успоставља опет право на своје мјесто и проглашује, да се данашњим даном вољом народа Босне и Херцеговине сматра саставним и нераздржливим дијелом Краљевине Србије, те да се подвргава једино власти краља Петра Првог Карађорђевића и његовој влади у Београду“; ХДА, Средишња канцеларија Народног вијећа СХС, 124-4-2-30; *Vrbaske novine*, br. 269, 28. новембар 1933. Телеграм сличног садржаја стигао је и из Приједора: „Данашњим даном прогласили смо вољом народа присаједињење Босне и Херцеговине Краљевини Србији под славном династијом Карађорђевић. Од данас се подвргавамо једино власти Његова Величанства краља Петра и србској краљевској влади у Београду“; ХДА, Секција за организацију и агитацију Народног вијећа СХС, 124-5-1-125. У прогласу Народног вијећа из Вишеграда наводи се: „Народ коатара Вишеградског без разлике вјере радосно поздравља проглашење припојења Босне и Херцеговине Краљевини Србији под жезлом династије Карађорђевића, кличући живио краљ Срба, Хрвата и Словенаца Петар I“; ХДА, Секција за организацију и агитацију Народног вијећа СХС, 124-5-1-128. У телеграму Народног вијећа из Прњавора од 28. новембра 1918, између осталог, пише: „Сва снага наше народне душе, захтјева од нас да прогласимо Босну и Херцеговину сједињеном с Краљевином Србијом, а то данас чинимо. Обавјештавајући вас о томе, молимо вас да будете тумачем наших братских осјећаја према милој нам Хрватској“; ХДА, Средишња канцеларија Народног вијећа СХС, 124-4-2-30. Одбор Народног вијећа у Теслићу 29. новембра 1918. саопштава: „Народ Теслића и околице без разлике вјере потпуно свјестан слободе коју му је доније побједа славне српске војске, те вјеран вјековним традицијама нашег народа ових земаља са одушевљењем поздравља проглашено уједињење државе СХС са јуначком Краљевином Србијом, а под владом Његовог Величанства краља Петра I Карађорђевића. Живио наш ослободитељ Петар краљ свих Срба, Хрвата и Словенаца“; ХДА, Секција за организацију и агитацију Народног вијећа СХС, 124-5-1-129.

иако такву одлуку Главни одбор Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину није донио.⁵² По свему судећи, одлуку о сједињењу са Србијом Главни одбор није донио не желећи да таквим поступком изазове подозрење Хрвата и муслимана у својим редовима.⁵³ Одлука бањолучког Народног вијећа очигледно је изненадила Народну владу у Сарајеву која је на сједници од 28. новембра предложила да се по овом питању ништа не предузима док не стигну инструкције из Београда.⁵⁴ У међувремену су се многи мјесни народни одбори обратили Народном вијећу СХС у Загребу са захтјевом за стварањем заједничке југословенске државе.⁵⁵ Предсједништво Народног вијећа СХС доставило је Антону Корошецу и Анти Трумбићу у Париз текст одлуке Народног вијећа 24. новембра 1918. године о сједињењу Државе СХС са Краљевином Србијом и Црном Гором.⁵⁶ Предсједништво је потом обавијестило становништво о истој одлуци и одштампало посебан плакат под насловом: „Народе! Пред мало дана Ти си стресао са себе туђински јарам“, који су потписали Светозар Прибићевић и др Анте Павелић.⁵⁷ Вијеће је изабрало одбор од 28 лица и дало му овлашћења да у споразуму са владом Краљевине Србије и представницима свих странака у Србији и Црној Гори без одуговлачења спроведе уједињење.⁵⁸ Након што је Анте Павелић (старији) у вечерњим часовима 1. децембра 1918. у Београду прочитао „Адресу“, регент Александар Карађорђевић је дао свој „Одговор“ нагласивши историјски значај тог чина.⁵⁹ Ова акти у правно-политичком смислу представљају оснивачке документе Краљевине СХС.⁶⁰ Користећи телеграфске везе српске Врховне команде Павелић и Прибићевић обави-

⁵² Hamdija Kapidžić, „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918“, *Pregled*, br. 1–2, (1965), 33–46.

⁵³ Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 110–117.

⁵⁴ *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu. Narodna vlada i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu – inventari i građa* (Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, 2008), 175.

⁵⁵ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124–3–1–147; 124–3–1–149; 124–3–1–123.

⁵⁶ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124–3–1–393.

⁵⁷ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124–3–1–406.

⁵⁸ ХДА, Средишњи и пословни одбор Народног вијећа СХС, 124–2–30.

⁵⁹ В. Стругар, *Југословенски 1. децембар 1918*, 40–43.

⁶⁰ П. Опачић, *Србија, Солунски фронт и уједињење 1918*, 436.

јестили су Народне владе у Загребу, Сарајеву, Сплиту, Љубљани и Новом Саду о прводецембарском уједињењу.⁶¹

Поводом проглашења Краљевине СХС 1. децембра 1918. године широм Босне и Херцеговине одржане су свечане манифестације о којима је штампа детаљно извјештавала. Поздравни телеграми краљу Петру Карађорђевићу у Београд стизали су из свих крајева покрајина. У њима је уобичајено исказивана радост поводом уједињења и новим властима обећавана поданичка лојалност и вјерност.⁶² На сједници Главног одбора Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину, одржаној 2. децембра 1918. године, „са одушевљењем“ је примљена на знање информација о проглашењу Краљевине СХС у Београду.⁶³ Народно вијеће је истим поводом упутило проглас становништву у којем се Срби, Хрвати и Словенци позивају на братску слогу и изградњу заједничке државе: „У овом великоме часу зоре нашега уједињења нека падну све запреке, које непријатељи нашег рода и имена коваше! Полетимо у загрљај братски! Стресимо са себе гријехе стољећа робовања! Оппростимо великодушно заблуде једни другима гледајући у свијетлу будућност нашу“.⁶⁴

Сарајево је поводом проглашења Краљевине СХС било свечано осветљено, а градским улицама кружиле су поворке грађана са српским и хрватским заставама кличући краљу Петру, регенту Александру и српској војсци, док је музика наизмјенично свирала српску, словеначку и хрватску химну. Окупљеном мноштву са балкона зграде Народне владе обратио се Тугомир Алауповић који је поручио „да од данашњег дана ступа на пријестоље Цара Душана и Твртка побједоносни краљ Петар I“.⁶⁵ Послије њега говорио је Васиљ Грђић који је позвао народ да у миру чува нову државу.⁶⁶ У име епархије Дабробосанске прводецембарски акт поздравио је митрополит Евгеније Летица, заклинајући се на „поданичку вјерност“ и „непоколе-

⁶¹ В. Стругар, *Југословенски 1. децембар 1918*, 44.

⁶² *Народно јединство*, бр. 37, 8. децембар 1918.

⁶³ ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Опћи списи, 124–3–1–239.

⁶⁴ *Jugoslavenski list*, br. 11, 5. prosinac 1918.

⁶⁵ *Народно јединство*, бр. 34, 5. децембар 1918.

⁶⁶ *Jugoslavenski list*, br. 21, 16. prosinac 1918.

бљиву оданост⁶⁷. Прводецембарско уједињење поздравила је и Српска соколска Жупа босанско-херцеговачка. Војислав Бесаровић и Стеван Жакула у честитци регенту Александру наглашавају како је проглашење југословенске државе потврда соколске идеологије братства, слоге и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца.⁶⁸ На банкету организованом у част српске војске Никола Мандић је у име Хрвата изјавио да је ступајући на тло покрајина српска војска донијела националну слободу те заслужила захвалност и лојалност. Присутне српске официре је замолио да босанскохерцеговачке Хрвате увјере да ће у новоствореној држави бити потпуно равноправни са Србима и муслиманима.⁶⁹ Супротно својим ранијим увјерењима сарајевски надбискуп Јосип Штадлер поздравио је настанак југословенске државе, па је свештенству и народу упутио писмо у којем помирљиво наводи: „Усред опћег метежа и хрвања синула је нашем народу зрака сунца; оно, за чим су наши оци и праоци уздисали, ових се дана остварује пред нашим очима: народ наш добива своју властиту, самосталну и неовисну државу. Досадашњи наш владар, цар и краљ Карло, видећи да се слободни развитак народа не да више зауставити, препустио је југославенском народу: Словенцима, Хрватима и Србима потпуну слободу, да си сами, без његова и без ичијег утјецаја уреде своју државу и своју будућност“⁷⁰.

Долазак Николе Пашића у Сарајево 7. децембра 1918. године изазвао је велику знатижељу грађана. На путу према Сарајеву, Пашић се накратко задржао у Добоју, гдје му је приређен свечани дочек.⁷¹ „Онизак човјек, дуге бијеле браде и бијеле косе, скромна симпатична изгледа, тих при кретњама и говору, наш југословенски Кавур“, описао је Пашића лист *Народно јединство*. Госту је испред Главног одбора Народног вијећа добродошлицу пожелио Глигорије Јефтановић, а потом су му се обратили Атанасије Шола, Асимбег Мутевелић и Аристотел Петровић. Никола Пашић је свечано до-

⁶⁷ *Вјесник*, бр. 15, 1. децембар 1918.

⁶⁸ *Ослобођење*, бр. 4, 19. децембар 1918/1. јануар 1919.

⁶⁹ Ранко Пејић, „Ставови босанско-херцеговачких политичара о идеји уједињења југословенских народа током Првог свјетског рата“, *Рагови*, I, (1998), 209.

⁷⁰ Vera Katz, „Hrvati u Bosni i Hercegovini prema ujedinjenju 1918. godine“, *Historijska traganja*, 3, (2009), 115.

⁷¹ *Српска зора*, бр. 17, 5/18. децембар 1918.

чекан и у Мостару, гдје га је на жељезничкој станици поздравио предсједник Народног вијећа Перо Шантић.⁷² Сличне слике долазиле су и из других дијелова Херцеговине. У Чапљини је Пашића поздравио члан Главног одбора Народног вијећа Смаилага Ћемаловић. „Заслуга за ослобођење и уједињење нашег цјелокупног народа припада поред наше ослободилачке и непобједиве војске Вама и Вашим друговима, који сте својим умним радом и паметном политиком остварили стољетни идеал цијелог нашег народа. Будите увјерени да ће Ваше име не само бити записано у историји нашег народа златним словима него и у нашим срцима“, поручио је том приликом Ћемаловић.⁷³ Поводом проглашења Краљевине СХС *Југословенски лист* пише како је тим чином коначно ријешено питање „које је трошило народну енергију и које би било кадро, да у народне редове унесе смутњу и можебитни раскол“, додајући: „Проглашењем Краљевине одузима им се оружје, којим су из себичних и партијских интереса, а под плаштом републиканства опет хтјели замути народне редове“. Лист је био увјерен да ће се нова држава развијати на демократским темељима, за шта је између осталог, гарантовао „здрави народни демократизам наше браће Срба, којег си нису стекли умјетном културом, већ га усисали матерњим млијеком“.⁷⁴

У име свештенства Бањолучко-бихаћке епархије владика Василије Поповић поздравио је сједињење Босне и Херцеговине са Србијом, исказујући оданост дому Карађорђевића и захвалност српској војсци за ослобођење и уједињење „свију Срба, Хрвата и Словенаца у велику и моћну југословенску државу“.⁷⁵ У свим бањолучким богомољама одржана су свечана богослужења. Више хиљада грађана дефиловало је градским улицама, под српским и хрватским заставама, кличући краљу Петру и српској војсци.⁷⁶ Бранко Чубриловић пише како су грађани Бање Луке прве дане у заједничкој држави дочекали у различитом расположењу, Срби у радо-

⁷² *Народно јединство*, бр. 37, 8. децембар 1918.

⁷³ Исто, бр. 38, 9. децембар 1918.

⁷⁴ *Jugoslovenski list*, br. 10, 4. prosinac 1918.

⁷⁵ *Народно јединство*, бр. 42, 13. децембар 1918

⁷⁶ Исто, бр. 43, 14. децембар 1918.

сти и ликовану, муслимани махом забринуте што због учешћа у редовима шуцкора, а бегови због непознате судбине властитих посједа, док су католици, под утицајем клера и политике Стјепана Радића, били индиферентни и у стању ишчекивања.⁷⁷ Како је вријеме пролазило, појединци су почели увиђати да су некадашњи аустроугарски чиновници, промијенивши чиновничку одору, преко ноћи постали стубови нових југословенских власти, што је у народу изазивало резерву и разочарење.⁷⁸

На Вилсоновом тргу у Тузли 4. децембра 1918. године у присуству мноштва грађана одржана је велика прослава уједињења у којој су учествовали представници свих политичких, војних и вјерских структура града. Изасланик Народног вијећа, свештеник Матија Поповић, јавно је прогласио уједињење свих земаља Срба, Хрвата и Словенаца у јединствену Краљевину СХС. Свечану службу у православној цркви водио је владика Иларион Радонић, а потом су свечана богослужења одржана у католичкој цркви, џамији и јеврејском храму.⁷⁹ Народна влада у Сарајеву је 7. децембра упутила допис тузланским градским властима у којем се наводи: „Народне заставе, српска, хрватска и словеначка нека се вију са свих јавних а по могућности и с приватних зграда. Звона нека звоне, прангије пуцају, гдје имаде. Настојте да се прикупи нешто новаца и хране од имућњих, и од тога на дан свечаности надаре и нахране сиромаси, а и војницима да се приреди нека мала забава“.⁸⁰ Поводом проглашења Краљевине СХС одржана је свечана сједница Градског вијећа Тузле, на којој је градоначелник Осман Виловић поручио: „На рушевинама бирократизма и душманских владавина, које су систематски кроз стољећа година расцјепкавале и исцрпљивале наш испаћени народ, које су ишле да створе од нас бесправно робље, уздигла се је ето наша заједничка велика југословенска краљевина и нас је ненадано огријало сунце слободе својим жарким зракама. С потпуним повјерењем у мудру и праведну за свакога владавину Његова величанства краља Петра дужни смо и ми и сви наши будући потомци вјечиту захвалност Ње-

⁷⁷ АРС, Мемоарска грађа, 209–II/48.

⁷⁸ АРС, Мемоарска грађа, 209–II/94.

⁷⁹ *Народно јединство*, бр. 38, 9. децембар 1918.

⁸⁰ А. Јахић, „Како је Тузла дочекала стварање Кралјевства Срба, Хрвата и Словенаца“, 133.

гову величанству краљу Петру као и Његовом краљевском височанству наслѣднику пријестоља и регенту Александру, те јуначкој српској војсци и цијелом братском српском народу, што су од нас бивших бесправних туђинских робова учинили слободне држављане велике и миле нам уједињене краљевине Југославије“.⁸¹ Виловић, један од многих некада оданих аустроугарских службеника, преко ноћи промијенио је политичка убјеђења и топло поздравио стварање Краљевине СХС. Виловић је предложио да главна градска улица буде названа по краљу Петру, а да Никола Пашић и војвода Живојин Мишић добију статус почасних грађана Тузле.⁸² Одлучено је да се у знак памћења на дан уједињења неколико улица именује по краљу Петру, регенту Александру Карађорђевићу, Николи Пашићу и поручнику Перишићу који је био на челу одреда српске војске која је 14. новембра ступила у град. Тузлански лист *Ослобођење* осудио је политику нових власти која се споро или никако разрачунавала са остацима старог режима: „Један по један кривац, мјесто да буде придржан, суспендован или затворен миче из земље помоћу пасоша, које му влада сама шаље, иде у пензију или се губи из досадашњег мјеста у друго на државни рачун, (...). Они који су се свјесно, хотимице и јаче огријешили о везано робље, морају то искајати. Маси, заведеним, опраштамо, јер није знала шта чини, (...). Док год се у тим подвојеним срединама буду виђали и у њима радили људи који су окривљени и осумњичени, да су брата свога мучили и убијали, дотле нема ни говора о нашој снази и о нашем јединству“.⁸³

Прослава уједињења у Мостару трајала је два дана. „Била је милина видјети, како се грађани без разлике вјере натјечу, који ће достојније прославити овај велики дан. Грађанство у великим масама са народним заставама на челу ишло је кроз град и одушевљено клицало краљу и престолонаслѣднику, док су са оближњих форова пуцали топови у знак славе“; пренијела је штампа дио ондашње атмосфере. Послије вјерске службе, на градским улицама је пред великим бројем грађана одржана војна па-

⁸¹ АТК, Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 919/1918.

⁸² А. Јахић, „Kako је Tuzla dočekala stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“, 136.

⁸³ *Ослобођење*, бр. 2, 12/25. децембар 1918.

рада.⁸⁴ Свечаности поводом прводецембарског уједињења забиљежене су и у другим градовима Босне и Херцеговине, попут Травника, Бугојна, Грачанице, Тешња, Прозора, Босанског Шамца, Градачца, Требиња, Варцар Вакуфа, Добоја, Гламоча, Кладња, Дрвара, Брчког, Дервенте, Купреса, Орашја, Ливна, Оцака, Доњег Вакуфа, Завидовића, Зворника, Цазина и других средина. Народне власти су телеграмима поздравиле овај чин и упутиле честитке краљу Петру и регенту Александру Карађорђевићу, док су у локалним богомољама одржана пригодна богослужења.⁸⁵ У извјештају из Високог наводи се како је та варош „доживјела славу какве није до сада никад било. Био је прави благодан, коме су се сви грађани без разлике вјере надали и радовали, а био је поводом проглашења уједињења“.⁸⁶

Као знак новог времена и у име захвалности ослободиоцима, наступило је постепено преименовање назива улица и тргова, а у појединим градовима улице су добиле имена и по живим особама. Тако су, примјера ради, Никола Пашић, краљ Петар, регент Александар Карађорђевић, војводе Степа Степановић и Живојин Мишић, добили улице у Сарајеву, Тузли, Мостару и Бањој Луци. Већина насељених мјеста задржала је своја ранија имена, али се унутар њих почело са чишћењем туђинских имена улица и тргова те уклањањем споменика, као симбола бивших власти.⁸⁷ На сједници општинског вијећа града Сарајева од 10. јануара 1919. године водила се бурна расправа о промјени имена улица у граду. Том приликом предложен је већи број нових назива.⁸⁸ Лист *Држава* је од бањолучких власти затра-

⁸⁴ *Народно јединство*, бр. 45, 16. децембар 1918.

⁸⁵ Исто, бр. 37, 8. децембар 1918; Исто, бр. 38, 9. децембар 1918; Исто, бр. 40, 11. децембар 1918; Исто, бр. 41, 12. децембар 1918; Исто, бр. 42, 13. децембар 1918.

⁸⁶ Исто, бр. 45, 16. децембар 1918.

⁸⁷ Земаљска влада је септембра 1919. године донијела одлуку о промјени неколицине њемачких топонима: Франц Јозефсфелд–Петрово Поље; Карлсдорф–Карађорђево; Königsfeld–Дубрава; Горњи, Средњи и Доњи Виндхорст–Горње, Средње и Доње Ровине (касније Нова Топола); Rudolfstahl–Александровац; Maria Stern–Марија Звијезда; Franz-Ferdinandshöhe–Путниково Брдо и др; Enes Omerović, „Odlazak kuferаша: Iseljavanje stranaca iz Bosne i Hercegovine neposredno nakon Prvog svjetskog rata“, *Nacije i migracije, studije iz bosanskohercegovačke historiografije* (Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2019), 99.

⁸⁸ ХАС, Записници сједница општинског одбора Сарајево, 10. јануар 1919. Половином децембра 1918. године донијете су одлуке да сарајевска касарна „Франца Јозефа“ понесе

жила хитно уклањање симбола аустроугарске управе у овом граду, најприје имена улица названих по члановима династије Хабзбурга: „Правда тражи своје. Шта ће нама улице са туђинским именима као Господска улица, Салватор улица, Јелисаветина улица, Гизелина улица, Албрехтова улица итд. код лијепих имена наших великана“.⁸⁹ *Српска зора* је писала како „сви знакови мрског црно-жутог режима остају и на даље на срамоту наше националне свијести. Кипови злокобних Хабзбурговаца и грбови покојне Аустро-Угарске и даље ликују, ругајући се посјетиоцима Централне поште. Споменик и плоча Фердинандова и даље стоје, као видан доказ црно-жуте власти у овој кукавној земљи, која још није пала у топли загрљај своје мајке Србије“.⁹⁰ Исти лист чудео се како су дуго по ослобођењу латинични и кроатизовани натписи, тамо гдје им није било мјесто, опстајали у многим градовима широм покрајина.⁹¹

Државни празници из аустроугарског раздобља замијењени су новим светковинама, које су требале учврстити идеју јединства једног „троименог народа“ и пажљиво његовати успомену на ослободилачку српску армију и чланове династије Карађорђевић.⁹² У комуникеу са XX сједнице Главног одбора Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину закључено је да се свечано обиљежи дан Св. Андрије Првозваног, као дан крсне славе дома Карађорђевића.⁹³ Предсједништво Народног вијећа одредило је 1. децембар народним празником, који се 1918. године прославио 14. и 15. децембра. Наређено је да се у свим школама одрже предавања о важности уједињења. У договору са вјерским властима, одређено је да се 15. децембра у богомољама организују свечана богослужења. Одлучено је да српска, хрватска и словеначка застава буду истакнуте на свим јав-

---

име „Краља Петра I“, „Филиповића логор“ у Сарајеву промијенио је име у „Логор Регента Александра“, а касарна „Принца Еугена“ добила је име „Касарна Војводе Степе Степановића“; *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење*, књ. 31, 440.

⁸⁹ *Држава*, бр. 7, 26. децембар 1918.

⁹⁰ *Српска зора*, бр. 33, 6/19. јануар 1919.

⁹¹ Исто, бр. 236, 9/22. август 1920.

⁹² ХДА, Предсједништво Народног вијеће СХС, Опћи списи, 124–3–1–291.

⁹³ *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu*, 54.

ним објектима.⁹⁴ Поводом 17. децембра, рођендана регента Александра, Главни одбор Народног вијећа донио је одлуку да се у свим богомољама у земљи одрже богослужења.⁹⁵ Годину дана по завршетку рата у Босни и Херцеговини отпочела је полемика око датума који је требало прослављати као дан народног ослобођења. Хрватска и муслиманска штампа заговарала је да то буде 29. октобар, дан када је Сабор Хрватске прекинуо везе са Аустроугарском.⁹⁶

Земаљска влада за Босну и Херцеговину је низом наредби жељела да укаже на значај стварања прве југословенске државе. С тим циљем донесене су: наредба о истицању државне заставе и наредба о прослави народнога уједињења и државних празника. У наредби о прослави народнога уједињења, између осталог, пише: „Први децембар (18. новембар по старом календару) као дан, у који је Његово Краљевско Височанство Престолонаследник прошле године прокламовао јединство нашег народа Срба, Хрвата и Словенаца у јединствену државу тих трију делова једнога и истог народа, а под скиптром династије Карађорђевића, има се према одлуци краљевске владе ове године и у будуће прослављати као државни празник онако исто као и Петровдан (дан рођења Његова Величанства Краља Петра) и Видовдан (дан помена изгинулим борцима за веру и отаџбину). Тога дана у свима црквама и богомољама свих вера у целом краљевству служиће се свечана служба божја са уобичајеном церемонијом и војничком парадом где има војске (...). По себи се разуме, да тога дана имају бити затворене све школе, све радње као и сва државна и остала надлештва, како би што већи број грађанства и омладине могао узети учешћа у овој

⁹⁴ *Народно јединство*, бр. 34, 5. децембар 1918

⁹⁵ *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu*, 56. Српска штампа осудила је писање листа *Југославија* који је стао у заштиту оних чиновника који нису учествовали у прослави краљевског рођендана, правдајући се недостатком свечаног одијела. „Разумемо се, ви нисте требали никога узети у одбрану, јер у слави ће учествовати само онај – био у опанку или у лаку – ко је с љубављу дочекао легендарног Петра Мркоњића као ослободиоца ове наше напаћене отаџбине и ту неће одећа играти никакве улоге. Другима у тој слави ни нема мјеста, они нека остану код куће са својим галама, фракковима и цилиндрима, нека их иските с аустријским орденима“; *Српска ријеч*, бр. 86, 11. јули 1919.

⁹⁶ Muhidin Pešić, „Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka“, *Historijska traganja*, 3, (2009), 67–68.

прослави. Поводом ове прославе треба у школама одржати предавања о значењу тога дана (...).⁹⁷ Нове школске власти одредиле су да се 30. април, дан смрти Петра Зрињског и Крсте Франкопана, обиљежи као школски празник. Тога дана у школама требало је одржати свечане академије са намјером „да омладини живо дозове у сјећање рад Зрињскога и Франкопана за слободу народа“. Тамо гдје су прилике допуштале, на академију је требало позвати и родитеље ђака.⁹⁸

У жељи да спријечи међунационалне или међувјерске тензије, Народна влада је 25. новембра 1918. године упутила допис свим окружним областима и котарским уредима којим их опомиње да строго кажњавају увреде на националној и вјерској основи.⁹⁹ Премда је Народна влада на сједници од 10. новембра 1918. године укинула наредбу аустроугарских власти од 26. јула 1914. године која се тичала увођења новинске цензуре¹⁰⁰, Штаб Друге српске армије обратио се Народној влади у Сарајеву указујући на потребу да штампа у покрајинама треба да предузме све да се „рад на организовању и уједињењу изведе што успјешније“. Влада је била овлашћена да уведе тзв. превентивну цензуру, што је предсједник владе Атанасије Шола сматрао оправданим „не само због војничких него и политичких разлога“.¹⁰¹ Ипак, извјештаји са терена указују да је у многим срединама, упркос декларативном залагању за уједињење, постојало снажно анти-српско или антијугословенско расположење. У извјештају Министарства унутрашњих дела Краљевине СХС о политичким приликама у Босанској Крајини упућеном Атанасију Шоли децембра 1918. године наводи се како се локални католички жупник Јосип Милорад бунио због јавно постављених слика краља Петра Карађорђевића. Име краља Петра није поменуто при богослужењу одржаном поводом уједињења у католичкој цркви. Додаје се како је овакво држање представника католичке цркве давало

⁹⁷ Sead Selimović, „U službi ideje narodnog i državnog jedinstva: Školstvo u Bosni i Hercegovini od 1928. do 1929. godine“, *Historijski pogledi*, 2, (2019), 215.

⁹⁸ *Школски гласник*, год. X, 30. април 1919, 66.

⁹⁹ АБИХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.829, 25. новембар 1918.

¹⁰⁰ АБИХ, Народна влада БиХ, през. бр. 13.549/1918.

¹⁰¹ Katica Tadić, Slobodan Kristić, „Cenzurom izostavljeni tekstovi u Glasu slobode 1919. godine“, *Prilozi*, 9, (1973), 374.

моралну подршку оним елементима „који су доносили и данас доносе републиканске идеје из Загреба“. Послије мисе одржане 1. децембра 1918. године у Рамићима крај Бање Луке банкарски чиновник Путић је поручио народу: „Кад дође до гласања сви имате дати своје гласове за републику, јер је република нама Хрватима једини спас, те не смијемо дозволити да се припојимо Србији“. Народна влада је 17. јануара 1919. обавијестила све окружне предстојнике како посједује информације да у земљи постоје струје уперене против јединства новостворене државе. Са жаљењем је констатовано да се један дио власти према таквим појавама односио веома пасивно. Министар Светозар Прибићевић затражио је да се против агитатора који су подбуњивали народ и тровали га сепаратистичким идејама предузму законом прописане мјере. Од Атанасија Шоле затражено је да се поступа благо према оним „народним елементима“ који још нису били прожети идејом народног јединства. Појединце који су народ тровали „сепаратистичким агитацијама“, заводили га и разједињавали, требало је третирати као „остатке несавјесне и ненародне аустроугарске управе, као туђинске агенте, штетне за јавни мир и поредак, за народне интересе и државну идеју Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца“.¹⁰² Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину обавијестила је 17. децембра Народну владу о пријавама против више лица оптужених да су „најпогрднијим ријечима“ вријеђали краља Петра Карађорђевића.¹⁰³ Стога је штаб Друге армије од Народне владе затражио да се постара да локална штампа истинито и аутентично обавјештава јавност о најважнијим друштвено-политичким питањима, поштујући правила војне цензуре.¹⁰⁴ Почетком јануара 1919. године Народна влада је извијестила окружне власти како у појединим мјестима грађани снажно агитују за републиканско уређење те су такви појединци могли бити кажњени само уколико су нарушавали јавни ред и мир.¹⁰⁵ Од локалних органа власти затражено је да будно пазе на потенцијалне бољшевичке агитаторе.¹⁰⁶

¹⁰² АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 377, 10. јануар 1919.

¹⁰³ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 2.250, 17. децембар 1918.

¹⁰⁴ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 658, 20. децембар 1918.

¹⁰⁵ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 98, 21. јануар 1919.

¹⁰⁶ АБиХ, Народна влада БиХ, през. бр. 100, 4. јануар 1919.

Годину дана касније, прва годишњица југословенског уједињења свечано је обиљежена широм Босне и Херцеговине, али не свуда у истом расположењу и са једнаким еланом. Власти Сарајева свечано су 6. новембра 1919. обиљежиле годишњицу ослобођења града у Првом свјетском рату. Лист *Хрватска слога*, гласило Хрватске тежачке странке, оптужио је политичке власти да су овај племенити догађај жељели злоупотријебити у уске страначке сврхе.¹⁰⁷ На годишњицу уједињења *Хрватска слога* објавила је коментар у којем наводи како не постоје разлози за задовољство првом годином живота у југословенској држави. „Велики догађај, припреман идејно кроз столећа, није затекао у нас људи великих концепција, вишега схватања. Тјесногрудност, погодовање инстинктима маса, тежња за осветом, грамзивост, опћа корупција и сумњичење, рекриминације, регионално, касабљијско схватање овог великог догађаја“, биле су то, према писању листа, појаве које су затамњивале сјај прве године заједничког живота. „Државна је управа вођена кривим путем, јер људи не знаду, или неће – ради можда неких притајених основа – да признаду, да је ова држава настала компромисом између идеја које су живјеле у нашем народу и још живе усљед стогодишње подвојености и свакојаким уплива, којима су поједини дијелови силом прилика били извргнути. Пут компромиса је најбољи и најсталнији, јер одговара идеји братства и једнакости у сваком погледу“, наводи лист.¹⁰⁸ Обиљежавајући прву годину слободе и уједно годишњицу штампања листа, *Српска зора* је наново поздравила улазак српске војске у Сарајево: „Пет векова стењали смо под Османлијом Силним, четрдесет година јаукали смо под ударцима хиперинквизиције једне неморалне државе! Наша младост прође у јецању и плачу, у јаду и чемеру, (...). Са Вашим доласком, Сунце нам Слободе срца открави. Под победничким Вашим заставама Вера и Нада нам се испуни“.¹⁰⁹ Присјећајући се 6. новембра, муслиманска *Правда* истиче како је српска војска тог дана била топло поздрављена од свих грађана Сарајева, без разлике на нацију или

¹⁰⁷ *Hrvatska sloga*, br. 32, 7. studeni 1919.

¹⁰⁸ Исто, br. 52, 30. studeni 1919.

¹⁰⁹ *Српска зора*, бр. 177, 24. октобар/6. новембар 1918.

вјероисповјест. Осврнувши се на четири деценије аустроугарске власти, лист пише како нигдје „као у Босни не бијаше успјела њихова одвратна метода *divide et impera*, нигдје као међу нама не бијаху распаљене страсти братског неразумијевања, па је долазак Србијанаца поздрављен од народних интелигената нарочито и стога, што нас је ова дивна народна војска имала поучити шта значи прегарање и праштање“.¹¹⁰ *Правда* је описала атмосферу која је владала у главном граду у тренутку доласка српске војске: „Усхићење, које је владало срцима Сарајлија бијаше надасве топло и искрено. И младо и старо и чило и охронуло грнуло је према колодвору да види те славом овјенчане наше јунаке, да их поздрави и да им искаже своју захвалност за све патње и тегобе, што их претурише у борби за величанствени идеал Уједињења и Ослобођења цјелокупног нашег народа“.¹¹¹

Описујући прославу прве годишњице уједињења *Југославија* је донијела извјештај о богослужењу одржаном у сарајевској катедрали. Свечану мису служио је Иван Шарић. Лист је протествовао против чињенице да су се на градским улицама чуле српске патриотске пјесме, које је назвао „сепаратистичким“ и које по мишљењу уредништва нису приличиле једном тако свечаном дану.¹¹² У вези годишњице ослобођења Сарајева, *Глас народа* обавјештава читаоце како је тај дан био историјски за највећи град Босне и Херцеговине. „Његово велико значење ништа не може избрисати, па ни жалосне страсти оних политичара који су за ову годину слободе свим силама настојали да га потцене. Будућност ће већ осветлити његову вредност, а она неће бити мала. Шести новембар остаје неизбрисив и захтева пуну захвалност према храбрим српским четама које су га учиниле највећим историјским датумом за Босну и Херцеговину“, наводи овај лист.¹¹³

Социјалдемократска штампа је прву годишњицу ослобођења искористила да оптужи буржоазију да је ради властитих интереса „профанисала дело националног ослобођења и уједињења“.¹¹⁴ *Глас слободе* је упозора-

¹¹⁰ *Pravda*, br. 83, 6. novembar 1919.

¹¹¹ Исто.

¹¹² *Jugoslavija*, br. 238, 3. prosinac 1918.

¹¹³ *Glas naroda*, br. 110, 6. novembar 1919.

¹¹⁴ *Glas slobode*, br. 215, 29. novembar 1919.

вао на корупцију која је „ухватила толико коријена да је постала циљ и једино средство издржавања огромног дијела буржоазије“. Једини начин да се тим „друштвеним паразитима“ стане на пут, био је према мишљењу социјалиста, уништење поретка који их је створио и подржавао и преузимање власти у руке пролетаријата.¹¹⁵ *Српска зора* је упозоравала како српски народ у Босни и Херцеговини по ослобођењу није опазио велику разлику између старог и новог режима: „Према народу и његовим потребама гледа се, као и под Аустријом, са висине, без саучешћа у његовим боловима, готово са презрењем, (...). Наш народ се уверио од преврата на овамо да носиоци аустријског режима у овим покрајинама не само нису макнути са истакнутих места, већ бивају у новом времену унапређивани и заштићивани“.¹¹⁶ На сличан начин извјештавао је *Тежачки покрет*. Од владе се захтијевало да предузме одлучне кораке јер „у народу кипи на све стране, народ у новој слободи не може још ништа да догледа до страначку галаму на врховима и црно-жути талог на дну. Народ овако вели: Добра кућа зида се с добра темеља, а нечиста кућа мете се с врха, пошто је узалудно чистити доње бојеве док прашина пада с горњих“.¹¹⁷

Писања штампе потврђивали су и службени извјештаји. Мостарски окружни начелник обавијестио је Београд половином 1919. године да се у народу осјећао песимизам, што због неповољног вањског положаја државе, што због несређених унутрашњих прилика, а посебно велике скупоће и застоја у привреди. Полицијски извјештаји указују да је безбједносна ситуација у цијелој држави остала осјетљива дуго по ослобођењу, на шта су највише утицале несређене унутрашње прилике и непријатељска пропаганда из иностранства.¹¹⁸ Описујући поратно вријеме, Никола Стојановић биљежи да су „партијске борбе, несавесни и невешти људи на положајима, грамзивост чаршије и политичара“ изазивали смутње и сумње међу грађанима. Вријеме је дало за право Стојановићевој тврдњи да су недуго по

¹¹⁵ К. Tadić, S. Kristić, „Cenzurom izostavljeni tekstovi u Glasu slobode 1919. godine“, 386–387.

¹¹⁶ *Српска зора*, бр. 131, 3/16. август 1919.

¹¹⁷ *Тежачки покрет*, бр. 5, 15. април 1920.

¹¹⁸ Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 249.

уједињењу до пуног изражаја дошли различити национални менталитети, различита схватања државних задатака те супротстављени погледи на будуће државно уређење.¹¹⁹ Политички опортунизам, прљави страначки сукоби, националне супростављености и економско заостајање оптерећивали су међуратно друштво Босне и Херцеговине све до слома прве југословенске државе.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Хрватски државни архив, Загреб (=ХДА), Предсједништво Народног вијећа СХС. Архив Босне и Херцеговине, Сарајево (=АБиХ), Народна влада СХС за Босну и Херцеговину.

Архив Републике Српске, Бања Лука (=АРС), Мемоарска грађа.

Хисторијски архив, Сарајево (=ХАС), Записници сједница општинског одбора Сарајево.

Архив Тузланског кантона, Тузла (=АТК), Народно вијеће Тузла 1917–1919.

Објављени извори:

Велики рат Србије за ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31 (Београд: Штампарска Радионица Министарства Војске и Морнарице, 1939).

Janković, Dragoslav. Krizman, Bogdan. *Грађа о стварању југословенске државе 1. I–20. XII 1918* (Београд: Институт друштвених наука, Одјелjenje за историјске науке, 1964).

Јојкић, Милан. *У сусрет српској војсци: доживљаји од три дана* (Сарајево: И. Ђ. Ђурђевић, 1918).

¹¹⁹ Никола Стојановић, *Младост једног покољења (Успомене 1880–1920). Дневник од године 1914. до 1918*, приредио: Миле Станић, (Београд: Историјски институт, 2015), 231.

Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu. Narodna vlada i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu – inventari i građa (Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, 2008).

Стојановић, Никола. *Младост једног покољења (Успомене 1880–1920). Дневник од године 1914. до 1918*, приредио: Миле Станић, (Београд: Историјски институт, 2015).

Штампа:

Вечерње новости (Београд).

Вјесник (Сарајево).

Врбаске новине (Бања Лука).

Глас народа (Сарајево).

Глас слободе (Сарајево).

Држава (Бања Лука).

Jugoslavenski list (Sarajevo).

Jugoslavija (Sarajevo).

Народна воља (Бања Лука).

Народно јединство (Сарајево).

Ослобођење (Тузла).

Политика (Београд).

Pravda (Sarajevo).

Српска зора (Сарајево).

Српска ријеч (Сарајево).

Тежачки покрет (Сарајево).

Hrvatska sloga (Sarajevo).

Школски гласник (Сарајево).

Литература:

Gaković, Milan. „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini (1918–1921)”, *Prilozi*, br. 6 (1970), 9–116.

Jahić, Adnan. „Kako je Tuzla dočekala stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Historijska misao*, br. 2, (2019), 97–140.

- Kapidžić, Hamdija. „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918“, *Pregled*, br. 1–2, (1965), 33–46.
- Katz, Vera. „Hrvati u Bosni i Hercegovini prema ujedinjenju 1918. godine“, *Historijska traganja*, 3, (2009), 107–119.
- Mikić, Đorđe. *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918* (Banjaluka: NUBL, 2011).
- Милошевић, Боровоје. *Бања Лука у борби за ослобођење и уједињење. Поводом једног вијека од завршетка Првог свјетског рата* (Бањалука: Архив РС-Удружење архивских радника РС, 2018).
- Милошевић, Боровоје. *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1919*. (Андрићград-Вишеград: Андрићев институт, 2021).
- Милошевић, Боровоје. „Вјерске заједнице у Босни и Херцеговини и стварање југословенске државе“, *Крај рата, Срби и стварање Југославије* (Београд: САНУ, 2021), 337–352.
- Omerović, Enes. „Odlazak kuferasa: Iseljavanje stranaca iz Bosne i Hercegovine neposredno nakon Prvog svjetskog rata“, *Nacije i migracije, studije iz bosanskohercegovačke historiografije* (Sarajevo: Udruženje za modernu istoriju, 2019), 69–121.
- Опачић, Петар. *Србија, Солунски фронт и уједињење 1918* (Београд: Књижевне новине, 1990).
- Пејић, Ранко. „Ставови босанско-херцеговачких политичара о идеји уједињења југословенских народа током Првог свјетског рата“, *Рагови*, год. I, (1998), 201–211.
- Pelesić, Muhidin. „Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka“, *Historijska traganja*, 3, (2009), 51–89.
- Selimović, Sead. „U službi ideje narodnog i državnog jedinstva: Školstvo u Bosni i Hercegovini od 1928. do 1929. godine“, *Historijski pogledi*, 2, (2019), 213–229.
- Стругар, Владо. *Југословенски 1. децембар 1918: стогодишњица за спомен* (Београд: Завод за уџбенике, 2018).
- Tadić, Katica. Kristić, Slobodan. „Cenzurom izostavljeni tekstovi u Glasu slobode 1919. godine“, *Prilozi*, br. 9, (1973), 373–397.
- Trifković, Dragiša. *Tuzlanski vremeplov*, II (Beograd: Press Klipinig, 1983).
- Šehić, Nusret. „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar-decembar 1918)“, *Prilozi*, br. 19 (1982), 163–202.

Шехић, Нусрет. „Превирања на селу и у радничком покрету у Босни и Херцеговини поткрај Првог свјетског рата и у првој години новостворене Краљевине СХС“, *Прилози*, бр. 22, (1986), 131–176.

Borivoje Milošević

THE FIRST DECEMBER UNIFICATION
IN THE PUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918 AND 1919

Summary: *After the breakthrough of the Thessaloniki front and the liberation of the territory of the pre-war Kingdom of Serbia, at the beginning of November 1918, at the urgent request of the National Council, the Serbian army entered the territory of the former Austro-Hungarian monarchy. The call to the Serbian army was a consequence of the inability of local authorities in Croatia and Bosnia and Herzegovina to ensure internal order and peace and to resist the invasion of Italian forces on the Adriatic. Sources indicate that the Serbian army was welcomed with joy and high hopes, in majority Serbian areas with genuine enthusiasm. The December unification was hailed throughout Bosnia and Herzegovina as one of the most important dates in history, which should have marked a happier future for all South Slavic peoples. The creation of the first Yugoslav state was also welcomed by those individuals or groups who before and during the war represented a strong support of the Austro-Hungarian authorities. A year later, the optimism of December 1 subsided, and inter-ethnic tensions and party conflicts gave birth to the first serious doubts about the future of the Kingdom of SHS. Not long after unification, different national mentalities, different understandings of state tasks and conflicting views on future state organization came to full expression. Political opportunism, party conflicts, national antagonisms and economic backwardness burdened the interwar society of Bosnia and Herzegovina until the collapse of the first Yugoslav state.*

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Yugoslav unification, First World War, Austria-Hungary.*